

Selçuklu Devleti'nin Kurucusu Olan Türkmenler

Turkmens who Founded of the Seljuk State

Abdolvahid SOOFİZADEH*

Özet

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucuları olan Türkmenler hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada, farklı görüşler temel alınarak Türkmen isimleri Farsça karakterler dâhilinde, farklı bir şekilde incelenmiştir. Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda önemli bir yere sahip olan bu Türkmenler (Oğuzlar), Dandanakan Savaşı (1040) öncesi ve sonrasında, merkezîyetçilik kavramından uzak kitleler halinde, İran coğrafyası başta olmak üzere etraftaki topraklara dağılmaya başladılar. Selçuklu Devleti, aynı siyaseti Melik Şah döneminde de Nizâmü'l-Mülk düşüncesi doğrultusunda sürdürmeye devam etti. Türkmenler (Oğuzlar) her ne kadar Selçuklu Devleti'nin kuruluşu esnasında etkili olmuşlarsa da Melik Şah'ın ölümü sonrası taht mücadeleleri ve diğer sebeplerle devletin çöküş sürecini hızlandırmışlardır. Sultan Sencer'in aynı Türkmenlerin (Oğuzların) elinde esir düşmesi Selçuklu Devleti'ne son darbeyi vurmuş ve Selçuklu Devleti çöküşten kurtulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Anadolu, Azerbaycan, Türkmenler, Oğuz

Abstract

Many researches have been made about Turkmens who are the founders of Great Seljuk Empire. In this study, Turkmen names were examined differently and based on all approaches within the scope of Persian characters. These Turkmens (the Oghuz) who have an important place in the founding process of the Seljuk Empire began to spread over the neighboring lands, especially the Iran Geography, in masses unlike the term "centralization", before and after the Battle of

* Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, vahid.soofizadeh@gmail.com.

Dandanaqan (1040). The Seljuk Empire, which advanced its policies within this framework, continued to sustain the same policies in accordance with the thought of Nizam al-Mulk, in the reign of Malik Shah. Although the Turkmens (the Oghuz) were effective during the founding process of the Seljuk Empire, we observe that they quickened the collapse period of the empire due to the throne struggles after the death of Malik Shah and other reasons. Sultan Sanjar's having captured by the same Turkmens (the Oghuz) dealt the last blow to the Seljuk Empire and the Seljuk Empire could not recover from the collapse.

KeyWords: Seljuks, Anatolia, Azerbaijan, Turkomans, Oghuz

Giriş

Orta Çağ'da Hazar Denizi'nin güneydoğu ve doğu bölgelerinde kurulmuş olan Büyük Selçuklu Devleti ve onların bir kolu olarak devam eden Anadolu Selçuklu Devleti, İran ve Anadolu coğrafyasının tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lügati't-Türk* eserinde veya Ebülğazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakime* adlı eserinde de isimleri geçen Oğuzların Kınık boyundan olan bu Türkmenlerin Horasan bölgesine gelip yerleşmeleri ve daha sonra İran topraklarına hâkim olarak Bizans'la karşılaşmaları, onlara Anadolu'nun kapılarını açacaktır. Türkmenlerinin Türk tarihi bakımından önemini şöyle aktarmamızda fayda vardır: Türkmenler her ne kadar Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda öneme sahip iseler de çıkarmış oldukları iç isyanlarla ve hanedan içindeki mücadelelerde takındıkları tutumlarıyla çöküş sürecinin de önemli bir bileşeni hâline gelmişlerdir. Gerek bu iç mücadeleler gerek askeri zafiyet ve gerekse de ekonomik yetersizliklerin tetiklediği çöküş sürecine son noktayı da yine Sultan Sencar'ı üç sene boyunca esir olarak ellerinde tutan bu Türkmenler koymuştur.

Öte yandan Malazgirt savaşı sonrası Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve dağılması esnasında aynı Türkmenlerinin Dânişmendliler, Mengüçüklüler, Saltuklular gibi Türkmen beyliklerin bünyesinde tecessüm ettikleri ve daha sonra Anka kuşu misali Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna tanıklık ettikleri görülecektir. Bu yüzden Türkmenler konusunu farklı açıdan ele almak gerekir.

X. yüzyılda, Oğuzlar Türk dünyasını temsil eden büyük Türk topluluklarından biri idi. Gittikçe kalabalıklaşan Oğuz boyları Hazar denizi ile Seyhun Nehri'nin orta sahalarındaki bölgede bağımsız bir devlet kurmayı başarmışlardı. Bu dönemlerde Seyhun Nehri'nin kuzeyindeki bölgelere *Oğuz Bozkır*ındanmekteydi. Yarı göçebe, yarı yerleşik hayat yaşayan Oğuzların, Seyhun havhalisinde Cend, Yenikent, Farab gibi yerlerde çoğunluk bir şekilde yaşıyorlardı.¹Bu makalede *Türk* veya *Oğuz* kelimelerinin anlamından daha ziyade *Türkmen* kelimesi hakkında tartışılacaktır. Türkmen adı kelime manası ve etimolojik olarak her ne kadar bilim adamları tarafından detaylı bir şekilde incelenmişse de bu terim hakkında bilim adamları ortak bir sonuca varamamışlardır.Sözü geçen bu Türkmenler bozkır yaşam tarzının verdiği zorluklar ve geleneklerin süslediği muazzam askeri güçler, bu gücün kuşatıcılığıyla birleşen İran bürokrasisi sayesinde başta Nizâmü'l-Mülk olmak üzere önemli devlet adamlarının etkisiyle daha da güçlendiler. Anadolu başta olmak üzere bu güçlü devlet yayılması kısa bir sürede Kirman, Irak, Suriye gibi bölgelerde konsolide edildi. Türkmenlerin bu derece güçlenmelerinin bir sebebi de Moğollar gibi İslam'ı yok etmek yerine onun itici gücünü kullanarak Abbasi Devleti'ni himaye etmeleri ve bu suretle de eski bir Türk mefkûresi olan "cihan hakimiyeti"ni gaza ve cihat ideolojisi ile harmanlayarak fetihlerine devam etmeleri olmuştur. Buna mukabil sınırların genişlemesine paralel olarak merkezîyetçi yapısını kaybeden Büyük Selçuklu Devleti'nin de yine başına buyruk hareket eden Türkmen aşiretleri sebebiyle zaafa uğradığı ve çöküş sürecine girdiğini de ilave etmekte fayda vardır.

Türkmenler Adı Üzerine Görüşler

İlk olarak Orhun Yazıtları'nda adı geçen *Türk* kelimesi hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır.² Bu bağlamda Selçuklu Devleti'nin ana nüvesini oluşturan Oğuz (Türkmen) adı ile alakalı olarak da birtakım görüşler

¹ Salim Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", *Türkler*, C.4, Ankara 2014, s. 529.

² Saadetin Yağmur Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Akçağ Yayın evi, Ankara 2006, s. 9 ve 144-145.

ortaya atılmıştır.³Bu sebeplerden mütevellit Türkmen ismi ve kelimesi farklı kaynaklar ve diller üzerinden nasıl ortaya çıktığı konusuna kısaca değineceğiz.Öncelikle belirtmek gerekir ki *Türkmen*, *Türkman*, *Türkiman* adı üzerine farklı görüşler mevcuttur. Bu konuda ortaya konulan en iyi araştırma olarak Faruk Sümer'in "Oğuzlar" (Türkmenler) adlı eserini zikretmek sanırız ki yanlış olmayacaktır.⁴Bunun yanında İbrahim Kafesoğlu'nunda Türkmenler hakkında ciddi çalışmaları bulunmaktadır. Öncelikle *Türkman*, *Türkiman* ve *Türkmen* kelimelerin etimolojik yapısına değineceğiz.

Farsça"men/man" ekinin kelime üzerindeki etkisinden yola çıkarakTürk+men ismini açıklayacak olursak Türk adının yanına *men* eki getirilerek türetilen Türkmen (تُرک+مَن) kelimesi bazı kaynaklara göre ırkını belirtmek ya da güçlü bir şekilde ifade etmek maksadıyla söylenmiş ve "BenTürk'üm"anlamında kullanılmış bir ifadedir diyebiliriz.⁵ Hatta Türkmen adındaki "men" ekinin Türkçede büyüklük eki olup Türkmen kelimesinin "büyük Türk"manasında da yorumlandığı şeklinde görüşler mevcuttur.⁶ Ayrıca bazı görüşlere göre "men" Türkçe büyüklük eki olup Türkmen adının büyük Türk olarak da öne sürüldüğü görüşler vardır.⁷ Bazen de "men" eki *toprak*, *yer*, *vatan* anlamına da gelmektedir ki diğer bir bakış açısı ileTürk+man (تُرک+مان) ifadesinde olduğu gibi toplumun coğrafya ile özdeşleştiğini göstermektedir. Diğer yandan da Fars dilinde benzer anlamına gelen manend(مانند) ekinden yola çıkılarak "Türk'e benzer" anlamında kullanıldığına dair de bazı görüşler mevcuttur.⁸

Peter Golden'e göre Türkmen kelimesi Oğuz nüfusunun bir kısmını adlandırmak için kullanılmaya başlanmıştır. Farklı bir görüşle bu boyun adına Türk+man yani Türk mânand (Türk'e benzeyen) denilmektedir. Ebülغازi

³ Bu makalede *Oğuz* veya *Türk* adı üzerine pek durulmayacaktır daha çok Türkmen adı üzerine görüşler aktarılacaktır.

⁴ Faruk Sümer, *Oğuzlar* (Türkmenler), Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı yayın evi, İstanbul 1999, s. 19.

⁵ Ekber Necef, Ahmet Annaberdiyev, *Hazar Ötesi Türkmenleri*, İstanbul 2003, s. 30.

⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", *Türkler*, C.4, Ankara 2014, s. 580.

⁷ Cem Tüysüz, "Türkmenler", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s. 553.

⁸ Necef, *a.g.e.*, s. 31.

Bahadır Han Şecere-i Terakime eserinde ise Türkmen kelimesi hakkında şu ifadelere yer vermektedir:

“Bütün kavimler içinde Türkmenlere en yakın coğrafyada yaşayanlar Moğol asıllı Hitay, Kanklı ve Naymanlardır. Isız Göl, Almalık, Sayram, Ulug Dağ ve Küçük Dağlar, bu yurtların hepsini terk edip Sir suyunun ayağına gelerek padişablarını Yeni Kent’te oturup kendileri Sir’in iki tarafında yazı ve kış geçirip on nesil boyunca yaşadılar ve Maveraiinnehir’e giden Türkmenlere Tacikler, önceleri Türk dediler. Beş altı kuşak geçtikten sonra oranın havasına, suyuна uyup çeneleri kısık, gözleri büyük, yüzleri küçük, burunları da büyük olmaya başladı. Türkmen yurduna gelip oturan kavimlerden Maveraiinnehir’e tutsak ve tüccarlar gelmeye başladı. Tacikler onları gördü ve onlara Türk dediler, önceki Türklerle ‘Türkmanend’ diye ad koydular. Onun anlamı Türk’e benzerdir. Sıradan halk ‘Türkmanend’ diyemediğinden “Türkmen” dediler.”⁹

Yazıcızade Ali’nin “Selçuk-nâme”adlı eserinde de aynı konu hakkında şu ifadelere yer verilmektedir:

“Oğuz Kavmlarıkendü vilayetlerinden Maveraiinnebre ve İran iklimlerine geldiler ve tevalüd ve tenasülleri bu iklimlerde oldu, bu yerlirinsuyu ve havası muktezasınca tedriç-ile şekilleri Tacik şekline döndü. Çün mutlak Tacik degüllerdü, Tacik kavmları onlara Türkman dediler. Yani Türk’e benzer demektür.”¹⁰

Kaşgarlı Mahmut’a göre Türk damgalarıyla kuşanmış olan kimseler Farsça olarak Türk mânând: “*Bunlar Türk’e benzıyor.*”anlamında kullanılmıştır.¹¹

⁹ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-ı Terakime* (Türkmenlerin Soykütüğü), Haz; Zuhul Kargı Ölmez, Ankara 1996, s. 251; Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-ı Terakime* (Türkmenlerin Soykütüğü), Haz; Muharrem Ergin, Yayın evi 1001 Temel Eseri, Yayın yılı ve Yeri Yok, s. 57-58.

¹⁰ Yazıcızade Ali, *Selçuk-Name* (Tevarih-i Al-i Selçuk), Haz; Abdullah Bakır, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2014, s. 9.

¹¹ Mahmûd el-Kaşgari, *DîvânüLugâti’t Türk*, çev: Scrap Tuba Yurteser ve Seçkin Erdi, Kabalcı Yayın evi, İstanbul 2007, s. 608.

Diğer bir görüş ise Türk+iman düşüncesidir. Bazı Türk tarihçilerine göre yeni Müslüman olan Türk toplulukları yani “*iman etmiş Türk toplumu*”¹²Türk+iman (تُرک+ایمان) olarak kayıtlara geçmiştir.¹³ Bu konuda AnnLambton eserinde şöyle demektedir;

“*Selçuklular Dönemi’nde Türkiman kelimesi hakkında Müslüman olan Oğuzlara ve Türk kelimesi ise gulam olan ve Müslüman olduktan sonra özgür bırakılan Türk ırkından olan kişiye denilmektedir*”.¹⁴

İbrahim Kafesoğlu“Türk Millî Kültürü” eserinde *Oğuzlar umumi “Türk” adı yanında yine siyasi bir isimlendirme olarak “Türkmen” adını da taşıyorlardı ki Müslüman ülkelerine geldikten sonra İslâm kaynaklarında bu isimle de anılmışlardır demıştır.*¹⁵

Birünî, Arapça yazılmış *Al-Camâbir Fi-l Cevahir*adlı eserinde “*İslam’a giren Oğuzlara ve Müslümanlar arasında irtibat kuranlara Türkiman denilmiştir*”. Tufan Gündüz bu düşünce hakkında *Bozkların Efendileri* eserinde şöyle demektedir:

“*Türkmen adının yükselişi Oğuzların İslamiyet’e girmelerinin bir neticesi gibi görünüyorsa da aslında burada Selçuklu Devleti’nin İslam dünyasında oynadığı rol gözden kaçırılmaktadır. Yani Türkmen adının yükselişi doğrudan Selçuklu tarihi ile ilgilidir ve Türkmenlerin İslam tarihçilerinin eserlerinde yer işgal etmeye başlamaları da buradan kaynaklanmaktadır*”.¹⁶“*Oğuzların bir kısmı bozklarlarda bir kısmı da şehirlerde oturuyorlardı. Bozklarlarda yaşayanlar Maverâünnebr’e ve Harizm’e komşudurlar. İslam ülkelerine yakın olanlardan bir kısmı Müslüman olduktan ve Türkmen adını aldıktan sonra Müslüman*

¹² Peter Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev: Osman Karatay, Ötüken Yayın evi, İstanbul2014, s. 224.

¹³ Muhammed Salih Rasih Yıldırım, *Vijegiba Tarib ve Ferbengi Türkimenba*, Meymond yayın evi, Kabul 1381, s. 28.

¹⁴ Ann Katharine Swynford Lambton, *Tedarum ve Tehevul der Tarib-i Miyane-i İran*, çev: Yakub Ajand, Ney Yayınevi, Tahran 1372, s. 10-11.

¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1998, s. 154.

¹⁶ Tufan Gündüz, *Bozkların Efendileri Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe yayın evi, İstanbul 2016, s. 46.

*olmayanlar ile savaşmaya başladılar. İslamiyet aralarında yayılıp kuvvetlendikçe bunlar kâfirleri (gayr-i Müslim oğuzları) yerlerinden attılar”*¹⁷ Ancak Vasary’e göre “*Oğuzlar 10. yüzyıldan itibaren kaynaklarda Türkmen ismiyle de yer almakta ve bu isim, Türk kavimi isminin “man/men” çoğulluk ekiyle türetilmiş Türkçe biçiminden başka bir şey değildir”*.¹⁸ Selçuklu Devleti döneminde Türkmenlerin önemi daha da artmıştır. Türkmenlerin önemi hakkında Nizâmü'l-Mülk meşhur Siyaset-nâme'sinin 26. bölümünde şunları ifade etmektedir:

“Her ne kadar sayıları çok olan Türkmenlerden üzüntü husule gelmişse de onların devlet üzerinde çok hakları olmuştur, zira Türkmenlerin Selçuklu Devleti'nin başlangıcında (kuruluşunda) hizmetler etmişlerdir ve sıkıntılar çekmişlerdir. Selçuklu Devleti'nin bu Türkmenlere karşı taabbütleri vardır”.¹⁹

Nizâmü'l-Mülk sözlerinin devamında ise Türkmenlerin (Oğuzlar) Selçuklu Devleti'nin kurucuları ile yakın akrabalıkları bulunduğunu söylemektedir.²⁰ O, eserinin başka bir yerinde ise isyan eden ve devleti rahatsız eden bazı Türkmenler²¹ hakkında şöyle der:

“Bir kısım huzursuz olan Türkmenler de saray gulâmları tarzında görevler vererek onlara eklemek (maaş) verilerek daima hizmette meşgul edilmelidir, silah ve hizmet terbiyesi öğrenirler ve halk ile birlikte yerleşirler. Gönül bağlarlar, hizmet ederler ve onların tabiatlarında Selçuklu hanedanına karşı hâsıl olan sabit fikir sevdâ olur. İhtiyaç duyulduğu her zaman hizmete tayin edilen sayılı gulâmlar gibi

¹⁷ Osman Turan, Selçuklular Tarih ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2008, s. 118.

¹⁸ Istvan Vasary, *Eski İç Asya'nın Tarihi*, çev: İsmail Doğan, Ötüken yayınevi, İstanbul 2007, s. 172.

¹⁹ Nizâmü'l-Mülk, *Siyaset-Name*, Haz: Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 73.

²⁰ Nizâmü'l-Mülk, *a.g.e.* s. 73.

²¹ Oğuzlar (Türkmenler) bu dönemde bir kısmı yerleşik hayata geçmiş bir kısmı göçebe hayat tarzında yaşamaktadırlar. Burada kastettiğimiz guruplar konargöçer hayat tarzından göçebelik geleneğinden yaşayan guruplar. Tarihçi Mervezi'de eserinde “Oğuzların bir kısmı bozkırlarda ve bir kısmı da şehirlerde oturur” diye kayıt etmiştir. Bu konuda bakınız; Sümer, Oğuzlar ..., s. 5.

*teçhiz ve teşkil edilerek atlanırlar. Öyle ki onlarda bu devletten nasıpsız kalmazlar ve melik şöhrete nail olur böylece onlarda memnun kalırlar.*²²

Duruma açıklık getirmek gerekirse aslında Nizâmü'l-Mülk'ün eserinde Selçuklu İmparatorluğu'nu sıkıntıya sokan Türkmenler olarak tanımladığı kişilerin bölgede yerleşik durumda bulunan Oğuzlar değil, Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda daha çok etkileri olan konargöçer Türkmenler olduklarını belirtmeliyiz.

Oldukça güçlü ve geniş topraklara sahip bir şekilde ortaya çıkan Selçuklu İmparatorluğu yükselişte olduğu ve zirveyi temsil ettiği hâlde, Türkmenlerle olan ilişkisi sebebiyle kaçınılmaz bir biçimde kendi sonunu hazırlamış oldu. Başka bir deyişle, Selçuklu İmparatorluğu'nun parçalanma noktası tam da Türkmen topluluklarının yükseliş zamanına denk düşüyor diyebiliriz. Cend şehrinde sonra²³ nüfuslarının artmasıyla birlikte toprak arayışına giren Oğuz Türkmenleri yavaş yavaş Horasan'a akın etmeye başladılar.²⁴ 1040'ta artık resmi bir şekilde kurulmuş olan Büyük Selçuklu Devleti Dandanakan Zaferi sonrası kurultayda alınan kararlarla Gazne Devleti'nden savaşla kazanan toprakları²⁵ hanedan mensupları arasında pay etti.²⁶ Tuğrul Bey Sultan olarak başkent Nişabur'da oturacak; Çağrı Bey Melik ve ordu komutanı olarak yönetim merkezi Merv'de oturacak, Serahs ve Belh şehirlerini Amuderya-Gazne arasındaki memleketlere fetih suretiyle sahip olacak; Musa Yabgu başkenti Herat olmak üzere Bust ve Sistan bölgelerini ele geçirip hâkim olacak; Kutalmış Cürcan ve Damgan'a, Çağrı Bey'in oğlu

²² Nizâmü'l-Mülk, *a.g.e.* s. 73.

²³ Muhammed Bin Havendşah Bin Mahmud Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ* (Sîreti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefâ Tabaka-i Selçukiyye), Ter: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2015, s. 17.

²⁴ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2017, s. 39.

²⁵ Ravendi Râhat-Üs-Sudürve Âyet-Üs-Sürûresinde şöyle der; Allah'atabi' olanlar malik (Mal ya da toprak sahibi olma anlamında) olurlar nefsinetabi' olanlar Helak olurlar. Muhammed b. Ali. B. Süleyman Er-Ravendi, *Râhat-Üs-Sudürve Âyet-Üs-Sürûr*, Tashih; Muhammed İkbâl, Esatir Yayınevi, Tahran 1385, s. 103. yani Kur'anı Kerim'de de bahsi geçen mülk Allah'ındır (Nûr Suresi 42. Ayet.) ifadesi üzerine iktâs sistemine toprak paylaşma anlamında

²⁶ Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ*..., s. 58.

Kavurt Bey ise Kirman'a hâkim olacaktı.²⁷ Habibü's-Sîyeradlı eserin yazarının söylediği gibi:

*“Sultan Melikşah bu saltanatında kendisi ve yabancıların değer ve makamlarını yükseltti. Rum memleketini Davud bin Süleyman bin Kutalmış bin İsrail'e bahşetti ve Kirman'ı Sultan Kavurt bin Cafer Bey ve Şam memleketinin bazı bölgelerini kendi kardeşi Tekiş'e ve Harezm'i Enüştegin Gurca'ya ve Haleb'i Kasim'ud-devle Ak-sungur'a ve Musul'u Çekirmiş'e ve Hasın Kife ve Fars'ı Rük'n'üd-devle Humar Tekin'e bahşetti ve uzun seneler boyunca bu vilayetlerin hükümeti bu kişiler ve onların evlatlarının elindeydi...”*²⁸

Öte yandan Tuğrul Bey tarafından İbrahim Yınal, Hemedan bölgesini ele geçirmek için görevlendirildiğinde²⁹ o bölgeyi ele geçiren İbrahim Yınal'ın arkasından bir kısım Türkmen toprak tutunmak için peşinden gitmişlerdir. Ancak İbrahim Yınal bu kalabalık Türkmen gruplarına şöyle demiştir: *“Hemedan bölgesi sizin iskan edeceğinize kadar geniş değildir. Bu yüzden Rum (Anadolu) gazasına gidiniz, Tanrı yolunda cihad yapınız ve ganimet alınız. Bende sizin izinizden geleceğim.”*³⁰

İşte bu şartlar altında Selçuklu Devleti, temelleri merkezîyetçilikten uzak bir devlet olarak kuruldu. Gerçi Hândmîr gibi müellifler eserlerinde Selçuklu sultanlarının bu toprakları yakınlarına vermekten başka çaresi bulunmadığından söz etmemişlerdir. Aslında Türkmenler (Oğuzlar) doğal yaşam tarzları nedeniyle merkezi otoriteye karşı çıkmışlar hatta bazı zamanlar devlet ile olan münasebetlerinin gerginleşmesine ve huzursuzlukların zuhur etmesine sebep olmuşlardır. Ancak Selçuklu idarecileri yeni kurulmakta, güçlenmekte ve genişlemekte olan devletin ordununana çekirdeğini teşkil eden Oğuz Türkmenlerine muhtaç olduklarını da iyi biliyorlardı demek

²⁷ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi* (Siyasi-Teşkilat ve Kültür), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1995, s. 27.

²⁸ Hândmîr, *Tarih-ı Habibü's-sîyer fi Abbârı Efrâdî'l Beşer*, Sadeleştirilmiş hali; Muhammed DebirSiyâğı, II. Cilt, Hayyam yayın evi, Tahran, s. 491; Ravendi, *a.g.e.*, s. 104.

²⁹ Tuğrul'unüveykardeşi

³⁰ Ali İbn Muhammed İbnü'l-Esir, *Al-Kamil Fi Al-Tarih*, C. XIII, Sadeleştirilmiş hali Hamid Rıza Ajir, Esatir Yayınevi, Tahran 1383, s. 5788.

sanırsınız ki yanlış olmayacaktır. Zaten Türkler Göktürklerde dâhil olmak üzere Selçuklulara kadar güçlü bir merkezi devlete sahip olamamışlardır.

Oğuz boylarının birleşmesi neticesinde Türkmen nüfusunun artmasıyla doğal olarak toprak genişletme politikası da başlamıştır. Orta Asya'dan Horasan'a büyük ve küçük göç dalgaları neticesinde Türkmen kitlelerinin Selçuklu toprakları içerisinde muhtelif bölgelere akınlara başlaması, bir nevi devleti de sıkıntılara uğratmıştır. Selçuklu Devleti'nin yöneticileri bir taraftan konargöçer kütlelerine yer bulmak, diğer taraftan ise devletin ve halkın emniyetini sağlamak amacıyla, bu akınları farklı bölgelere özellikle de Müslüman olmayan Anadolu topraklarına yönlendirdiler.³¹

Sultan Alparslan'ın Malazgirt Zaferi sonrası Bizanslıların Romanos Diogenes'i âzîl etmeleri neticesinde bu durumdan mütevellit antlaşmanın bozulması ile Alparslan Bizans üzerine yürümek ve Anadolu'nun fethini tamamlamak adına kararlı idi. Bizanslar tarafından bozulan antlaşma gerekçesiyle kendi komutanlarına ve beylere "Bundan böyle arslan yavruları olunuz; yeryüzünde, gece-gündüz kartal gibi uçunuz ve Rumlara merhamet etmeyiniz." emri ile Anadolu'nun fethini başlatmıştı.³² Nişaburi eserinde bu konu hakkında şöyle diyor: "Rum vilayetine gidin. Her mülk ve şehir ki alırsanız o topraklar onun oğulları, ailesi ve onun neslinin olsun. Kimse o topraklara müdahale etmeyecek."³³ sözünü vermesi üzerine Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda büyük payları olan Anadolu Beylikleri bu dönemden sonra akınlarını Anadolu topraklarına başlamışlardır. Böylece Türkler, artık karşılarında bir Bizans ordusu kalmadığı için ordular ve halk kitleleri halinde Anadolu'nun fethine ve iskânına başlarlar.

Melik Şah, tahta geçtiğinde Nizâmü'l-Mülk'le yaptığı istişare sonucunda, Kutalmışoğlu Süleyman'ı fütühat yapması adına Rum vilayetine gönderme kararı aldı. Nizamülmülk'ün, "Eğer kazanırsa Selçuklu Devleti'nin topraklarını genişletmiş olur, Bizans'a karşı başarılı olamazsa da, en azından

³¹ Osman Turan, "İktâ", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir 1997. s. 952.

³² Turan, *Selçuklular Tarih ve ...*, s. 188.

³³ Zehir Ud-Din Nişaburi, *Selçuknameh*, KelalehHaver Yayınevi, Tahran 1332. s. 28.

devletin ayağından bir diken koparılmış olur.”³⁴ sözüne istinaden Anadolu’ya gönderilen Süleyman Şah, buraya daha önceden gelen Türkmen Beyliklerinde yardımıyla Anadolu topraklarında fetihlere başladı. Bir taraftan imparatorluğun yaşaması için askeri kuvvetin esası olan bu Oğuz Türkmenlerinin güç ve hayat tarzlarını da korumak gerekirdi. Bu nedenle bir taraftan devletin henüz dayanmakta olduğu bu göçebeleri yeni şartlara uydurmak için onları feodal hayat tarzı ve hâkimiyet telakkisinde uzaklaştırmak, diğer taraftan eski yaşayışın verdiği alışkanlık dolayısıyla devam eden yağma hareketlerine son vererek devlete bağlı bir unsur haline sokmak icap ediyordu.³⁵

Sonuç

Selçuklu Devleti kurucuları olan Oğuz Türkmenleri hakkında farklı görüşleri öne sürerek Farsça kaynaklarda da ismi geçen topluluklar hakkında bilgiler aktardık. Selçuklu Devleti İran coğrafyasında kurulan en büyük Türkmen devletlerinden biri olup ister istemez bu devletin kuruluşu esnasında temelde merkezîyetten uzak bir yapı ortaya çıkmıştır. Dandanakan Savaşı sonrasında Tuğrul Bey’in resmi bir şekilde tahta geçmesiyle birlikte yeni fetihler amacıyla hakimiyet alanını kendi akrabaları arasında paylaştırdı ve onları yeni toprakları keşfetmeleri için teşvik etti. Ancak bu politika daha sonra devletin çöküş nedenlerinden biri hâline geldi. Alparslan’ın Malazgirt Zaferi sonrası Bizanslıların antlaşmayı bozmaları uğruna komutanları ve beylerine verdiği emir gereğince Anadolu Selçuklu Devleti Büyük Selçuklu Devleti’nin farklı bir kolu olarak fetihlere başlasa da bu stratejide daha sonra Büyük Selçuklu Devleti’nin bir çöküşü olarak ortaya çıkacaktı. Melik Şah döneminin başlangıcı esnasında Nizâmü’l-Mülk’ün de isteği üzerine Süleyman Şah’ı yeni fetihler yapmak üzere Anadolu topraklarına göndermesi de son nokta olarak artık Anadolu Selçuklu Devletinin resmi bir şekilde kurulması ile birlikte ve bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır.

Kaynaklar

³⁴ Nişaburi, *Selçuknameh*, s. 29.

³⁵ Turan, “İktâ”, s. 952.

Ali, Yazıcızade, *Selçuk-Name* (Tevarih-i Al-i Selçuk), Haz; Abdullah Bakır, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2014

Bahadır Han, Ebulgazi, *Şecere-ı Terakime* (Türkmenlerin Soykütüğü), Haz; Zuhal Kargı Ölmez, Ankara 1996

Bahadır Han, Ebulgazi, *Şecere-ı Terakime* (Türkmenlerin Soykütüğü), Haz; Muharrem Ergin, Yayın evi 1001 Temel Eseri, Yayın yılı ve Yeri Yok

Golden, Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev: Osman Karatay, Ötüken Yayın evi, İstanbul2014,

Gömeç, Saadettin Yağmur, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Akçağ Yayın evi, Ankara 2006

Gündüz, Tufan, *Bozkırın Efendileri Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe yayın evi, İstanbul 2016

Hândmîr, *Tarih-ı Habîbü's-sîyer fî Ahbârî Efrâdi'l Beşer*, Sadeleştirilmiş hali; Muhammed Debir Siyaği, II. Cilt, Hayyam yayın evi, Tahran

İbnü'l-Esir, Ali İbn Muhammed, *Al-Kamil Fi Al-Tarih*, C. XIII, Sadeleştirilmiş hali Hamid Rıza Ajir, Esatir Yayınevi, Tahran 1383

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1998

Kaşgari, Mahmûd el-, *Dîvânü Lugâti't Türk*, çev: Serap Tuba Yurteser ve Seçkin Erdi, Kabalcı Yayın evi, İstanbul 2007

Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2017

Lambton, Ann Katharine Swynford, *Tedavum ve Tehevvul der Tarih-i Miyane-i İran*, çev: Yakub Ajand, Ney Yayınevi, Tahran 1372

Mîrhând, Muhammed Bin Havendşah Bin Mahmud, *Ravzatu's-Safâ (Sîreti'l-Enbiya ve'l-Müluk Ve'l-Hulefâ Tabaka-i Selçukiyye)*, Ter: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2015

Necef, Ekber, Ahmet Annaberdiyev, *Hazar Ötesi Türkmenleri*, İstanbul 2003

Nişaburi, ZehirUd-Din, *Selçuknameh*, KelalehHaver Yayınevi, Tahran 1332

Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Name*, Haz: Mehmet Altay Köymen, Türk, Tarih Kurumu, Ankara 1999

Ravendi, Muhammed b. Ali. B. Süleyman Er-, *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, Tashih; Muhammed İkbâl, Esatir Yayınevi, Tahran 1385

Sevim, Ali – Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi* (Siyasi-Teşkilat ve Kültür), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1995

Sümer, Faruk, *Oğuzlar* (Türkmenler), Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı yayınevi, İstanbul 1999

Turan, Osman, “İktâ”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir 1997

Tüysüz, Cem, “Türkmenler”, *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014

Vasary, Istvan, *Eski İç Asya'nın Tarihi*, çev: İsmail Doğan, Ötüken yayınevi, İstanbul 2007.

Yıldırım, Muhammed Salih Rasih, *Vijegiha Tarih ve Ferhengi Türkimenha*, Meymond yayınevi, Kabul 1381